

Наталія СИНКЕВИЧ,

кандидат мистецтвознавства, доцент кафедри методики музичного виховання і дирижування Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка (Україна, Дрогобич) synkewych@mail.ru

ЛЕВ ТУРКЕВИЧ І ЄВГЕН-ОРЕСТ САДОВСЬКИЙ: ПОРІВНЯЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ТВОРЧИХ СИЛУЕТІВ ХОРОВИХ ДИРИГЕНТІВ

Стаття присвячена порівняльній характеристиці двох хорових диригентів, які походили з Галичини та закінчили свій життєвий шлях на північно-американському континенті. Прослідковано основні етапи творчості митців, включаючи здобування освіти, хормейстерську працю на рідній землі, в «таборовому періоді» еміграції на теренах Західної Європи, згодом за океаном. Визначено роль кожного у формуванні та успішному концертному виконанні хору «Ватра» впродовж 1946 – 1949 років. Вказано на найбільші досягнення в концертній діяльності, педагогіці та праці зі світськими та церковними колективами в Америці й Канаді. Відзначено певні відмінності у диригентській манері, виборі репертуару й видавничій діяльності.

Ключові слова: диригент, хор, репертуар, турне, концерт, діаспора.

Лит. 10.

Natalia SYNKEVYCH,

Ph. D in Art History,

Department of Methodology of Music Education and Conducting
Drohobych State Pedagogic University named after Ivan Franko (Drohobych, Ukraine)

synkewych@mail.ru

LEV TURKEVYCH AND YEVHEN-OREST SADOVSKYI: COMPARATIVE STUDIES OF CREATIVE WORKS OF CHOIR CONDUCTORS

The article deals with comparative study of two choir conductors – L. Turkevych (1901 – 1961) and Y.-O. Sadovskiy (1913 – 2014). They came from Halychyna, where were born to the families of priests and died on the North-American continent. Though their age difference was 12 years, their life roads crossed and for some period were parallel: at first under national, political, social and cultural circumstances in Halychyna until 1944 and then in emigration in America. The aim of the article is to make a comparative analysis of creative figures of L. Turkevych and Y.-O. Sadovskiy in such spheres as background and studying, conducting choral groups, conducting manner, choral works and publishing activities. The main stages of creative works, including studying, conducting choirs in Ukraine and in emigration in Western Europe and later in America are shown. Their role in organizing the choir «Vatra» and its successful concerts during 1946-1949 is stressed. The most important achievements in concerts, pedagogics and work with secular and church choirs in America and Canada are pointed out. Both conductors propagated Ukraine among foreigners. That is why their works were so multifaceted. Certain differences in conducting manner, choice of repertoire and publishing activities are marked.

Key words: conductor, choir, repertoire, tour, concert, diaspora.

Ref. 10.

Наталія СИНКЕВИЧ,

Кандидат искусствоведения, доцент кафедры методики музыкального воспитания и дирижирования Дрогобычского государственного педагогического университета имени Ивана Франко, (Украина, Дрогобыч) synkewych@mail.ru

ЛЕВ ТУРКЕВИЧ І ЄВГЕНІЙ-ОРЕСТ САДОВСЬКИЙ: СРАВНИТЕЛЬНАЯ ХАРАКТЕРИСТИКА ТВОРЧЕСКИХ СИЛУЭТОВ ХОРОВЫХ ДИРИЖЕРОВ

Статья посвящена сравнительной характеристике двух хоровых дирижеров, которые происходили из Галичины и закончили свой жизненный путь на северо-американском континенте. Прослежены основные этапы творчества художников, включая получение образования, хормейстерский труд на родной земле, в «лагерном периоде» эмиграции в Западной Европе, впоследствии за океаном. Определена роль каждого в формировании и успешном концертном выступлении хора «Ватра» в течение 1946–1949 годов. Указано на наибольшие достижения в концертной деятельности, педагогике и труде со светскими и церковными коллективами в Америке и Канаде. Отмечено определенные различия в дирижерской манере, выборе репертуара и издательской деятельности.

Ключевые слова: дирижер, хор, репертуар, турне, концерт, диаспора.

Лит. 10.

Постановка проблеми. Лев Туркевич (1901 – 1961) – оперний, оркестровий і хоровий диригент, педагог, піаніст, концертмейстер, віолончеліст, музикознавець, композитор і аранжувальник, організатор музичного життя. Євген-Орест Садовський (1913 – 2014) – хоровий диригент, актор, співак, педагог, композитор, музично-громадський діяч. Не зважаючи на різницю в віці, життєві дороги обох перетиналися та певний час протікали паралельно: спочатку в національно-політичних і соціокультурних обставинах Галичини до 1944 року та після цього – в еміграції за океаном.

Аналіз досліджень. Актуальність теми викликана мінімумом музикознавчого осмислення внеску двох диригентів до українського хорового мистецтва діаспори. Якщо про О.-Є. Садовського написана стаття Г. Карась, то про Л. Туркевича не існує жодної літератури, крім книжки Л. Левицької та І. Бодревича і спорадичних згадок в монографії Г. Карась «Музина культура української діаспори у світовому часопросторі ХХ століття». **Мета** статті полягає у тому, щоб здійснити компаративний аналіз творчих силуетів Л. Туркевича та Є.-О. Садовського в таких ракурсах, як походження й освіта, керування хоровими колективами, диригентська манера, хорова творчість і видавнича діяльність.

Виклад основного матеріалу. Л. Туркевич народився у відомій своєю музикальністю священничій родині отця-катехита Івана, в містечку Броди. З раннього дитинства у хлопчика виявили абсолютний слух. Співав у церковних хорах Собору св. Юра у Львові та церкви св. Варвари у Відні, проваджених батьком. Поруч з тим, як і інші діти, змалку знав народні обряди, звичаї, пісні.

Лев отримав ґрунтовну освіту: Українська Академічна Гімназія і паралельно Вищий музичний інститут ім. М. Лисенка (клас фортепіано М. Криницької) [5, 402], Львівська консерваторія ім. К. Шимановського (клас проф. М. Солтиса), згодом Академія музики у Відні (музикологія і композиція у проф. Й. Маркса, фортепіано у Ф. Вірера) [7, 300] й Віденський університет (філософський і математичний факультети).

Є.-О. Садовський народився в селі Ріпнів на Львівщині, в родині священника о. крилошанина Івана. Закінчив народну школу, після чого навчався в Золочівській гімназії. Вже в п'ятому класі диригував гімназійним хором і одночасно навчався гри на скрипці. Обдарований юнак брав участь у всіх аматорських виставах гімназистів. Також постійно допомагав Сестрам Василянкам у сиротинці, підготовляючи дітей до різноманітних свят. Маючи гарний голос (ліричний тенор), співав з дяками у крилосі під час літургій.

У двадцятирічному віці Євген-Орест застосував свої акторські нахили в театральній трупі, знаній як театр ім. М. Садовського. Кілька років працював у театрі ім. Тобілевича. Згодом перейшов до театру Йосипа Стадника, де, поруч із акторською діяльністю, розучував з акторами партії сольного та хорового співу. Під час окупації Галичини «визволителями» у вересні 1939 року молодий митець працював у театрі ім. І. Франка в Станіславові хормейстером та корепетитором. Крім праці в театрі, навчав дітей музики й співу в двох школах. Був заступником диригента в Гуцульському ансамблі пісні й танцю (очолюваному Я. Барничем) [9], а також керував хором у військовій частині.

Л. Туркевич розпочав диригентську діяльність із хорами «Львівський Боян», «Бандурист» ще у міжвоєнному Львові. Його виступи рецензували В. Домет-Садовський і С. Людкевич, відгукуючись про нього вельми позитивно. В. Барвінський навіть назвав Л. Туркевича «найкращим диригентом того часу» [10, 34]. Також Туркевич організував «шістнадцятку» – чоловічий хор, з яким їздив виступати Галичиною. Виручені кошти жертвували українським політичним в'язням та інвалідам. Збирав і видавав друком разом з двома членами цього хору нелегально передані з Наддніпрянщини народні пісні (в хорових опрацюваннях М. Леонтовича, М. Вериківського та К. Стеценка) під криптонімом МУТУМ із серії «Підручна бібліотека «Бандуриста».

Від 1941 р. Туркевич був призначений головним диригентом Львівської опери. Як писав В. Витвицький, оперний театр блискуче розвинувся під проводом режисера В. Блавацького та диригента Л. Туркевича. Зокрема, вражаючим стало виконання «Кавказу» Шевченка-Людкевича з'єднаними хорами й симфонічним оркестром опери під керівництвом Л. Туркевича 1943 року. Трохи раніше у Львові відбулося «Свято пісні» – конкурс хорів Галичини. Л. Туркевич увійшов до складу журі, а на другий день конкурсу сам диригував усіма хорами в театрі та на спільному концерті в Стрийському парку. В цей час писав багато музики: світської (в тому числі, хорові опрацювання фольклору) й літургійної (Служба Божа для чоловічого хору, Панахида, окремі пісні до Служби Божої та паралітургійні духовні пісні).

1944 року, внаслідок загрози радянської окупації, значна частина інтелігенції виїхала на Захід. Під час «таборового періоду» еміграції Л. Туркевич продовжував свою діяльність як диригент: у Відні, в Соборі св. Стефана керував спеціально організованим мішаним хором на заупокійній Службі Божій за митрополитом А. Шептицьким. Очолював деякий час емігрантський хор Собору св. Варвари. Побував у більшовицькому полоні біля табору «Брук», де його зобов'язали організувати хор із в'язнів і дати концерт на свято армії [6, 258]. Це допомогло у визволенні, після чого Л. Туркевич керував у Філлях (Каринтія) хором ім. Кошиця.

Є.-О. Садовський 1944 р. спочатку опинився в Самборі, де організував хор з утікачів-акторів, з яким виступав у Галичині. Виїхавши до Інсбруку (Австрія), брав приватні лекції співу. Влаштувався дяком і диригентом братства св. Андрея, керував спочатку мішаним, а згодом чоловічим хором. З цим хором співав Служби Божі у церкві, давав концерти у багатьох таборах «переміщених осіб».

Незабаром Садовський став одним із ініціаторів нового хорового колективу, названого «Думка». Диригентуру обійняв М. Струк. Наприкінці 1945 року цей хор перенісся до м. Брегенц. Хористи за музичною підготовкою значно перевищували свого диригента, внаслідок чого виник конфлікт, що закінчився судом. Суд уповноважив Управу хору знайти нового керівника. Вибрали Л. Туркевича, який разом із хористами свого хору ім. Кошиця влився до нового колективу. Є.-О. Садовський став заступником диригента і солістом-тенором. Так у серпні 1946 р. постав хор «Ватра».

У час відсутності проф. Туркевича Садовський керував першим виступом реорганізованого хору, а саме участю в українській Службі Божій в Брегенці, «щоб з Божим благословенням вступити на новий шлях своєї діяльності» [6, 191]. І це справді був дуже успішний шлях, основою якого була копітка праця. У нелегких табірних умовах Л. Туркевич проводив щоденні проби по 6 – 7 годин, вишколюючи як цілий колектив, так і окремих співаків. Відданість диригента, добрий голосовий матеріал швидко уможливили улаштування турне.

«Ватра» з тріумфом гастролювала в Австрії, Німеччині та Швейцарії, здобуваючи захоплені відгуки фахових критиків. Упродовж 1946 – 1949 років хор дав 240 концертів, виступаючи у численних українських і міжнародних імпрезах.

Рецензенти з німецької і української преси писали про досконалість співу одягнених у народні строї хористів і мистецьку цілісність колективу, який уважно стежить за вказівками «улюбленого і скромного» керівника. Кожний світський концерт відкривався піснею М. Гайворонського «За рідний край, за нарід свій», що стала гімном хору. Програму «Ватри» за час концертування в Європі склали 103 композиції, з них 31 літургійна пісня, 23 народних, 31 твір українського автора, 18 творів іноземних авторів (мовами оригіналів) [6, 246].

Л. Туркевич заслужив на титули «диригента великого формату», «ідеалістичного керівника», «глибокочутливого митця», який мав «уміння сугерувати й оживляти» партитури завдяки властивому йому «еластичному способу диригування» [6, 252–253]. За проф. Вернером із Зальцбургу, «школа, яку дав хоріві його керівник, досягає віртуозності». Хор бачився «одним звуковим тілом», в якому відчувалися «виразне національне обличчя», «глибина народної душі», «прадідівське мистецтво» [6, 253]. Його спів вирізняли «блискуча дисципліна», «оркестральні ефекти», «вимова дуже виразна і добре зрозуміла», «надприродні можливості», «інструментальне ведення голосів» [6, 210].

Проливає світло на диригентську манеру Л. Туркевича спогад одного із «ватрівців», соліста д-ра В. Боднара, який писав, що диригент «не любив дешевих ефектів, а виконував пісні згідно з інтенцією композитора. Кожну ноту треба було точно відспівати, бо він не любив «смарування». Диригував всіма пальцями рук і не розмахував. Кожний палець в диригуванні мав своє завдання: піано, форте, крещендо чи де-крещендо. Любив здисциплінованість хору, був тактовним і нікого не ганив. Спочатку докладно вивчали партію, а опісля йшла інтерпретація і виконання в нюансах кожної пісні» [1, 308].

У той час Є.-О. Садовський, поруч із працею у «Ватрі», як соліста-тенора і заступника диригента, також провадив хор «Сурма» в Ляндеку. З ним супроводжував Служби Божі у церквах, брав участь у виставах місцевого театру. 1949 р., коли Л. Туркевич виїхав із частиною хористів до Канади, Є.-О. Садовський продовжував керувати «Ватрою» самостійно. Колектив здійснив турне Швейцарією, деякими містами Німеччини та Австрії.

В автобіографії Є.-О. Садовського наведена рецензія проф. А. Гаслінгера (Австрія) на виступ хору під керівництвом Є.-О. Садовського у «Моцартеумі» – весвітньо відомому залі Відня: «Ватру» з її голосовим матеріалом, а передусім тенорами, мусимо поставити в першому ряді подібних ансамблів. Всі ці хоріві твори з гострим профілюванням динаміки, з усіма нюансами тонової техніки тенорів у найбільш можливих найвищих позиціях та найнижчих глибинах басів, піянісіма та дзвінкі фортісіма – це той ефект, до якого міг дійти хор «Ватра» тут, у великій залі Моцартеум» [5, 244].

У газеті «Свобода» була опублікована стаття, в якій констатувалося: «хор був дещо послаблений внаслідок виїзду за океан декількох співаків-солістів, як також самого ди-

ригента Туркевича. Здавалося, що вже успіхи славного хору закінчені. Однак зразкова дисципліна і зіспіваність хористів та великий вклад праці видатного диригента були аж надто очевидні, тому не дуже багато була надщерблена мистецька форма хору» [6, 99]. Л. Левицька, авторка книжки про Туркевича, відзначила, що Садовський, «чесно й солідно» провадив артистів [6, 99].

Перебуваючи в Канаді з 1949 р., Л. Туркевич робив спроби відновлення «Ватри», в чому допомагав Є.-О. Садовський, який також переїхав за океан. Проте, об'єктивні труднощі спричинили припинення діяльності хору.

Святкування 60-ліття поселення українців у Канаді цього ж року стало свідченням великої майстерності Л. Туркевича. Він інструментував та інтерпретував перед багатотисячною публікою пісню С. Людкевича «За тебе, Україно» (присвячену емігрантам), канадський гімн і сцени з опери «Запорожець за Дунаєм» С. Гулака-Артемовського з участю оркестру, співаків-солістів і хору. Успішно діяв заснований Л. Туркевичем «Український театр міста Торонто».

Диригент виступав на заходах, влаштовуваних різноманітними українськими організаціями. Зокрема, при СУМі вів чоловічий хор «Прометей» і дитячий хор. Шість років працював із жіночим хором «Чайка» під проводом ЖС ЛВУ (Жіночої Секції Ліги Визволення України). Репертуар хорів складали пісні різного характеру. Аранжування, виконані професором, вирізнялися майстерністю і збереженням народного характеру пісень, а саме насиченням мелодії контрапунктами чи імітаціями, збагаченням ходами інших голосів. Прикметною рисою праці Л. Туркевича було постійне розширення репертуару, вивчення творів українських композиторів нової генерації – Б. Лятошинського, К. Данькевича, А. Штогаренка та ін. [6, 51].

1952 р. за його ініціативою постав Музичний Інститут ім. М. Лисенка, де Л. Туркевич вів класи фортепіано та вокалу. Вся його громадсько-організаційна та педагогічна праця була скерована передусім на виховання молоді діаспори. Він дав концентрований вираз своїх міркувань у музикознавчому дослідженні, звертаючи особливу увагу на літургійний спів, оскільки добре розумів етично-виховні цінності національного церковного обряду.

Л. Туркевич знаходив також час для праці зі своїм церковним мішаним хором при церкві Матері Божої Неустанної Помочі в Торонто. Для цього зробив численні аранжування літургійних і паралітургійних пісень. Співацька культура й складний багатоголосий репертуар колективу приваблювали не лише парафіян, а й представників інших конфесій. Він отримав назву «Прославний хор», його радо запрошували для виступів.

1957 р. Л. Туркевич керував і диригував постановкою опери А. Вахнянина «Купало» за участю Торонтського оркестру, хору, солістів Й. Гошуляка та М. Голинського. Вокально-симфонічний концерт української музики з великою кількістю учасників під проводом Л. Туркевича 1959 р. (чоловічий хор «Прометей», жіночі хори «Чайка» та «Арфа»), заслужив схвальні відгуки в пресі Торонто. Резонансними мистецькими подіями стали вокально-симфонічні концерти під багудою Л. Туркевича першої половини 1961 р. – до Свята Соборності України, з нагоди 100-річчя смерті Т. Шевченка та на традиційній зустрічі українців Канади й Америки, присвяченій Шевченківським роковинам. На всіх концертах лунав, поруч із канадським, гімн України.

На жаль, у розквіті творчих сил важка хвороба призвела до передчасного відходу видатного диригента у Вівторок 1 листопаді 1961 року (на 61 році життя).

Є.-О. Садовський 1951 року обійняв посаду дяка-диригента при українській католицькій Церкві св. Йосафата в м. Пармі (США). Відтоді очолив музично-громадське

життя міст Клівленду й Парми впродовж кількох десятиліть. Спочатку диригував церковним хором, а 1955 року організував світський із назвою «Дніпро». Хор «Дніпро» поповнився в 1962 році жіноцтвом, а в 1968 році малим симфонічним оркестром [3, 3]. Є.-О. Садовський керував хором до 1987 р., вони концертували в Америці й Канаді, виступали в залах багатьох університетів, на телебаченні, різноманітних національних святах. У Клівленді Є.-О. Садовський почав компонувати. Його твори, як духовні, так і світські, швидко здобували популярність поміж емігрантами, декотрі, як «Де гори Карпати», стали «емблемами» хору «Дніпро».

У червні 1964 р. відбулося відкриття пам'ятника Т. Шевченкові у Вашингтоні. Мішаний хор «Дніпро» під орудою Є. Садовського виконав молитву із кантати-симфонії «Кавказ» С. Людкевича, кантати «Шевченкові» К. Стеценка та «До 50-х роковин Т. Шевченкові» М. Лисенка [5, 184]. Крім цього, хор «Дніпро» брав участь у таких акціях, як ювілейний концерт на честь М. Лисенка (1963), на міжнародній виставці ЕКСПО-67 в Монреалі (1967), на концерті, присвяченому 50-річчю УНР в Карнегі-Хол у Пітсбургу (1968), у 80-ліття патріарха Йосифа Сліпого у Пітсбургу (1972), з нагоди державності України, в академіях у честь Симона Петлюри та ін. [5, 231].

Репертуар хору «Дніпро» складала переважно українська класика, хорова музика українських композиторів другої половини ХХ століття: А. Гнатишина, І. Шамо, Є. Козака, Г. Верьовки та самого Є. Садовського [4, 109].

За Г. Карась, індивідуальний диригентський стиль Садовського вирізняли добрий контакт з хором і повний контроль над ним, жвавий темперамент, увага на зовнішньо-виразові елементи, використання театральних ефектів, енергійний жест, рухи ділові і зрозумілі, впевнена рука, організаторські здібності [4, 109]. Ці риси диригентської манери Садовського доповнив відомий український диригент і композитор А. Гнатишин із Відня. 1970 року він побував у США і описав, серед іншого, свої відвідини Клівленда. Був присутній на пробі хору «Дніпро». На думку А. Гнатишина, «хор «Дніпро» – це добре згармонізоване й дисципліноване тіло, з гарними голосами, повне експресії та сили, яка виявилася в проспіваних піснях. Сам диригент теж повен динамізму й диригуючи всіма мускулами тіла витягає з хору все можливе. Оркестра, якщо б її доповнити ще деякими інструментами та з нею повправляти, творила б враз з хором поважну вокально-інструментальну капелу» [2, 152].

Важливою сторінкою діяльності Є.-О. Садовського за океаном була праця з дітьми в школі св. Йосафата в Пармі. Навчаючи їх співу й гри на музичних інструментах, він, як давній і досвідчений артист театру, ставив з ними сценічні твори композиторів діаспори, а також оперу М. Лисенка «Коза Дереза». Щороку давав концерти у виконанні шкільного хору й оркестру за участю до 200 дітей.

Навесні 1988 року, коли у світі широко відзначалося 1000-ліття Хрещення Русі-України, хор «Дніпро» з керівником Є.-О. Садовським відбув урочисті святкування в епархії св. Йосафата у Пармі. Твори «Молитва за Україну», «Київські дзвони», «Слався на віки» були написані ним до цього ювілею [5, 209–210].

За свою музичну й громадську діяльність Є.-О. Садовський отримав відзнаки до 60-ліття та 40-ліття творчості, що святкувалися 1973 року: Головна Пластова Управа в Нью-Йорку та хор «Дніпро» нагородили його почесними грамотами, від Головної Управи Братства Дивізійників на 13-му Краєвому З'їзді в Клівленді дістав медаль св. Архистратига Михаїла. За працю при церкві – медаль «За церкву та папу».

Видання вокально-хорових творів Садовського були здійснені трьома авторськими накладками в 1973, 1990 та 2002 рр. До останнього композитор включив понад вісім-

десять вокально-хорових творів, написаних у різні періоди діяльності. Вийшла також накладом автора 1996 р. у США автобіографічна книжка *«Життя і творчість Євгена Ореста Садовського»*. Поряд із розповідями і спогадами, що охоплюють період від народження до 80-річчя митця, вміщено цитати та статті із періодики, відгуки відомих музикантів, диригентів, політиків, духовних осіб про діяльність Є. Садовського.

Є.-О. Садовський дожив до визнання і в далекій Батьківщині – Україні: 1997 року на Всеукраїнському конкурсі в Києві одержав нагороду за пісню «Вставай, Україно» для чоловічого хору в супроводі фортепіано. В 2000 році був іменований Папою Павлом II лицарем Ордену св. Григорія. Після здобуття незалежності України митцю пощастило побувати на рідній землі. Так, своє 90-ліття він відсвяткував 2003 р. у Львові авторським концертом, за участю провідних колективів Львівщини [4, 113]. Доля обдарувала Є.-О. Садовського довгим віком. Він відійшов у вічність на 102 році життя – на початку серпня 2014 року.

Висновки. Оминаючи великі заслуги Туркевича в доєміграційний період діяльності (які потребують окремого висвітлення), варто наголосити, що обидва диригенти насамперед сповнювали місію пропагандистів України та її мистецтва серед чужинців. Тому їхня праця була такою багатогранною. Вихідці із священничих родин, високодуховні й обдаровані особистості, багато уваги й творчих зусиль прикладали до літургійної галузі хорового мистецтва. Дбали про молодь українського зарубіжжя, активно працювали з дітьми, залучаючи їх до здобутків національної музичної культури. Це щодо спільних прикмет творчих силуетів.

Відмінності полягали в освітній базі, в індивідуальних психологічних рисах. Показовими свідченнями цього є вище наведені уривки з відгуків на концерти, де про успіхи Садовського переважають загальні фрази, а рядки про Туркевича рясніють епітетами, похвалами, захопленням. Вислови про манеру диригування Л. Туркевича дають уявлення про вищу професійну майстерність, у той час коли Садовського характеризують у стриманому тоні. Репертуар хорів також є віддзеркаленням професійного рівня диригента: в програмах Туркевича велика кількість складних творів зарубіжних композиторів мовами оригіналів, а також модерних українських композиторів (Лятошинського, Данькевича та ін.); в Садовського домінувала українська класика та його власні композиції. Читаючи про Туркевича як про скромного керівника (і улюбленого одночасно), переконуємося, що ця риса проявилася і в його видавничій діяльності (видавав рідкісні тоді твори інших українських авторів, свої ж залишилися в рукописах, як і музикознавчі праці), і в тому, що він не удостоївся жодних нагород. Тим часом Садовський увіковічнив себе і в автобіографії, і в трьох збірниках власних пісень і аранжувань, серед яких є твори різної якості. На жаль, одна із причин поверхових відомостей про Л. Туркевича – його хвороба й передчасна смерть у розквіті діяльності і визнання. Його постать названа дружиною Й. Гошуляка, пані Мартою, «трагічною». Він не виставляв себе на перший план, не збирав про себе ніяких вирізок. Добре, що це зробили інші люди, зокрема, Л. Левицька та І. Бодревич – автори книжки *«Лев Туркевич. Життя і творчість»*, до якої увійшли також спогади різних митців про видатного українського диригента.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Боднар В. Спогад з нагоди 40-ліття хору «Вагра» / В. Боднар // 3 моїх життєвих доріг. – Львів-Парма, 1999. – С. 307–310.
2. Гнатишин А. Враження з побуту в Америці / А. Гнатишин // Диригент і композитор Андрій Гнатишин : Матеріали до біографії [ред. Т. Данник]. – Відень, 1994. – С. 144–160.

3. Захарків І. Сорок-річчя мистецько-музичної праці / І. Захарків // Е. О. Садовський. Українські пісні : нотне видання. – Клівленд, Огайо, 1974. – С. 2–3.
4. Карась Г. Євген Орест Садовський у контексті української музичної культури західної діаспори / Г. Карась // Вісник Прикарпатського університету імені В. Стефаника. Мистецтвознавство. – Івано-Франківськ, 2004. – Вип. VII. – С. 107–113.
5. Карась Г. Музична культура української діаспори у світовому часопросторі ХХ століття / Г. Карась // Івано-Франківськ : Типовіт, 2012. – 1164 с.
6. Левицька Л. Лев Туркевич. Життя і творчість / Л. Левицька, І. Бодревич. – Торонто, 1965. – 360 с.
7. Рудницький А. Українська музика : Історично-критичний огляд / А. Рудницький. – Мюнхен : Дніпрова хвиля, 1963. – 406 с.
8. Синкевич Н. Лев Туркевич – видатний український диригент / Н. Синкевич // Тези доповідей Міжнародної наукової конференції Мистецька культура : історія, теорія, методологія. – Львів, 2015. – С. 77–81.
9. Філоненко Л. Ярослав Барнич : науково-популярний нарис про життя і творчість / Л. Філоненко. – Дрогобич : Відродження, 1999. – 149 с.
10. Штундер З. Станіслав Людкевич. Життя і творчість / З. Штундер. – Жовква : Місіонер, 2009. – Т. 2 (1939 – 1979). – 360 с.

REFERENCES

1. Bodnar V. Spohad z nahody 40-littia khoru «Vatra» / V. Bodnar // Z moikh zhyttievkykh dorih. – Lviv-Parma, 1999. – S. 307–310.
2. Hnatyshyn A. Vrazhennia z pobutu v Amerytsi / A. Hnatyshyn // Dyrhent i kompozytor Andrii Hnatyshyn : Materialy do biohrafii [red. T. Danyk]. – Viden, 1994. – S. 144–160.
3. Zakharkiv I. Sorok-richchia mystetsko-muzychnoi pratsi / I. Zakharkiv // E. O. Sadovskyi. Ukrainski pisni : notne vydannia. – Klivlend, Ohaio, 1974. – S. 2–3.
4. Karas H. Yevhen Orest Sadovskyi u konteksti ukrainskoi muzychnoi kultury zakhidnoi diaspory / H. Karas // Visnyk Prykarpatskoho universytetu imeni V. Stefanyka. Mystetstvoznastvo. – Ivano-Frankivsk, 2004. – Vyp. VII. – S. 107–113.
5. Karas H. Muzychna kultura ukrainskoi diaspory u svitovomu chasoprostori KhKh stolittia / H. Karas // Ivano-Frankivsk : Typovit, 2012. – 1164 s.
6. Levytska L. Lev Turkevych. Zhyttia i tvorchist / L. Levytska, I. Bodrevych. – Toronto, 1965. – 360 s.
7. Rudnytskyi A. Ukrainska muzyka : Istorychno-krytychnyi ohliad / A. Rudnytskyi. – Miunkhen : Dniprova khvyliya, 1963. – 406 s.
8. Synkevych N. Lev Turkevych – vydatnyi ukrainskyi dyrhent / N. Synkevych // Tezy dopovidei Mizhnarodnoi naukovi konferentsii Mystetska kultura : istoriia, teoriia, metodolohiia. – Lviv, 2015. – S. 77–81.
9. Filonenko L. Yaroslav Barnych : naukovo-populiarnyi narys pro zhyttia i tvorchist / L. Filonenko. – Drohobych : Vidrodzhennia, 1999. – 149 s.
10. Shtunder Z. Stanislav Liudkevych. Zhyttia i tvorchist / Z. Shtunder. – Zhovkva : Misioner, 2009. – T. 2 (1939 – 1979). – 360 s.

Статтю подано до редакції 19.02.2016 р.